

КОЗАЦЬКИЙ РІД ДОРОШЕНКІВ НА ШЛЯХУ ДО РОСІЙСЬКОГО ДВОРЯНСТВА (КІНЕЦЬ XVIII-ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)

Ця стаття присвячена процесу здобуття представниками козачого роду Дорошенків статусу російського дворянства. Автор аналізує основні аспекти інтеграції представників цієї знаменитої родини з російською аристократією.

Ключові слова: *Дорошенко, історія родини, козацька старшина, дворянство.*

Історія українського козацтва є однією із найбільш популярних і досліджуваних тем у вітчизняній історичній науці. Разом з тим, чимало аспектів його становлення, розвитку і трансформації під впливом різних суспільних подій потребують подальшого вивчення. Серед іншого важливе значення має дослідження козацтва крізь призму сімейної історії. Так, за підрахунками В.Кривошеї, у XVII-XVIII ст. існувало 25 козацьких «династій», які мали 10 і більше своїх представників на різних урядових посадах Гетьманщини, а отже, відігравали помітну роль у розвитку української державності [8, с. 152-153]. На сучасному етапі дослідження козацько-старшинських родів лише розпочинається, про що свідчать студії, присвячені Марковичам-Маркевичам і Білозерським-Кулішам [1; 3]. Історія більшості відомих українських козацько-старшинських родин усе ще потребує ґрунтовного дослідження. Особливе місце з-поміж них займає рід Дорошенків, який дав Україні двох гетьманів у XVII ст., а також кількох видатних громадських діячів та учених протягом XIX-XX ст.

Рання історія роду (XVII ст.) неодноразово розглядалась у наукових студіях, присвячених гетьманам Михайлу і Петру Дорошенкам, а також генеалогії козацько-старшинських родів та історії Гетьманщини [5; 9; 10; 16]. Разом з тим, історія роду Дорошенків XVIII-XX ст. залишається недостатньо

дослідженою. Зокрема, поза увагою науковців залишився процес входження представників відомого козацької родини до лав російського дворянства.

Засновником роду був гетьман реєстрового козацтва Михайло Дорошенко (пом. 1628 р.). Він відомий як учасник московського походу королевіча Владислава (1618) та Хотинської битви (1621), протягом 1623-1628 рр. чотири рази займав гетьманську посаду [16, с. 51-53]. М.Дорошенко мав двох синів – Дорофія та Никона, від яких походять відповідно старша та молодша гілки роду. Найбільшої могутності рід досяг за часів правління його онука Петра Дорошенка (1665-1676), коли він являв собою потужний сімейний клан, споріднений із багатьма впливовими старшинськими родинами того часу, серед яких були Гамілії, Лизогуби та Хмельницькі [9, с. 195-196]. Поразка гетьмана у боротьбі за владу, його зречення та подальше заслання до Росії у другій половині 1670-х рр. підірвали лідерські позиції Дорошенків у політичному житті Гетьманщини того часу. До початку XVIII ст. Дорошенки остаточно втрачають свої позиції у козацькій ієрархії, жоден із членів роду від цього часу не займав високих посад [15, с. 45]. Відсутність родинної протекції та впливових захисників серед генеральної старшини, яка довгі роки була запорукою кар'єрного просування представників роду та їх матеріального збагачення призвела до того, що нащадки могутніх українських гетьманів остаточно переходять у розряд неурядової старшини.

Важливе місце у дослідженні процесу пристосування роду до нових суспільно-політичних реалій після ліквідації автономії України посідає історія набуття/підтвердження окремими його представниками дворянських прав. У 1785 р. Катерина II видала «Грамоту на права, вольности и имущества благородного російського дворянства», за якою козацька старшина мала права записуватись у спеціальні родовідні книги, які запроваджувалися у Російській імперії [2, с. 200].

У цей час найпростіше потрапити до лав російської аристократії можна було через службу в армії чи імперських цивільних установах. Для Дорошенків, як і для більшості представників збіднілої козацької старшини, це стало серйозним

викликом, адже йшлося не лише про збереження привілейованого соціального статусу, а й майнових прав (володіння спадковими маєтностями та селянами). На середину 1780-х рр. більшість нащадків роду відносилася до значкового товариства і після ліквідації установ Гетьманщини свою службу з різних причин не продовжили та російських чинів не мали [12, с. 457-458]. З огляду на це, дворянство вони могли отримати лише за правом походження.

У таких умовах близькі та далекі родичі об'єднували свої зусилля задля досягнення спільної мети. Так, нащадок засновника молодшої гілки роду Никона Дорошенка, колишній значковий товариш Устим Федорович Дорошенко 7 років збирав необхідні документи про своїх предків, здобув необхідну у подібному випадку підтимуку 12 «добрих дворян». Важливим аргументом на користь його шляхетного походження стала довідка від далекого родича, засідателя Новгород-сіверського земського суду Василя Васильовича Дорошенка про те, що «він дійсно походить від одного із ним предка — гетьмана Петра Дорошенка» [6, арк. 1]. Врешті, тривала робота У. Ф. Дорошенка завершилася успіхом — у 1791 р. він та його родина були внесені до родовідної дворянської книги. Через три роки домоглися визнання свого шляхетного походження представники молодшої гілки роду Лук'ян Дорошенко та всиновлені ним діти його рідної сестри Горпини — Григорій і Леонтій [7, арк. 1]. Однак найкраще продемонстрували родинну єдність нащадки слабинського священника Василя Степановича Дорошенка. Їх становище ускладнювалося тим, що три покоління цієї родини належало до духовенства, тож вони доводили своє право на дворянство найдовше. Прохання про розгляд справи у 1791 р. від імені своїх рідних та двоюрідних подав найстарший представник слабинської лінії роду священник Яків Васильович Дорошенко [13, арк. 4]. Він аргументував право власної родини на дворянство тим, що їх спільний предок В. С. Дорошенко був по батькові рідним племінником гетьманові Петру Дорошенку. У 1793 р. Сенат виніс рішення відмовити прохачам, оскільки надані докази «не виявляють прямого благородства предків, від яких вони

особисто походили...» [13, арк. 4 зв]. Після першої невдалої спроби Я. В. Дорошенко та його родичі не склали рук. Через п'ять років вони надали нові документи, які підтверджували їхнє шляхетне походження. Чернігівським дворянським депутатським зборам були представлені задокументовані свідчення, що слабинські Дорошенки є нащадками брата гетьмана Андрія Дорофійовича Дорошенка (хоча насправді їх пращуром був інший брат П. Дорошенка – Степан). Таким чином, «змінивши» спільного предка, родина священників у 1798 р. усе ж отримала заповітне дворянство [13, арк. 5].

На цьому шляху до російської аристократії для численних нащадків давнього козацького роду не завершився. Наприкінці XVIII ст. через значну кількість претендентів на вхоження до привілейованого стану, влада пішла на запровадження ряду обмежень. Зокрема, 20 січня 1797 р. Павло I видав указ про підготовку загального гербовника дворянських родів Російської імперії [2, с. 202]. У обов'язках тих, хто отримав дворянство, було надання у герольдію підтвердження свого благородного походження, передусім родоводу та герба. Представники слабинської лінії роду подали необхідні документи у 1798 р., однак справу було вирішено лише через 14 років. Згідно постанови департаменту герольдії прохання було відхилене через брак «переконливих доказів» [13, арк. 6]. Даних про розгляд подібних прохань від інших представників роду ми не маємо, однак, судячи із подальших подій, частина тих Дорошенків, хто здобув дворянство наприкінці XVIII ст., також втратила його. Більшість членів роду повторно довели своє право на входження до привілейованого стану у 1820-1840-х рр., але шлях у кожного був різний. Представники старшої гілки роду довго збирали документальні свідчення, вивчали свій родовід та змогли підтвердити походження від наказного гетьмана А. Д. Дорошенка [14, арк. 28-29]. По-іншому склалася доля представників молодшої гілки роду – нащадків Никона Дорошенка. Один з них, Яків Степанович Дорошенко, хоча й не мав у своєму розпорядженні необхідних документів у 1847 р., був заверджений у дворянстві за фактом володіння маєтком та кріпосними селянами [4, арк. 62-62зв]. Проте не усім членам

роду пощастило у цій справі. Спадкоємці значкового товариша У. Ф. Дорошенка у 1858 р. дворянство втратили, адже не мали як необхідних документів, так і земельних володінь [4, 6-6зв].

Історія здобуття дворянства представниками роду Дорошенків демонструє широке коло проблем, з якими стикалася більшість козацької старшини після ліквідації автономії Гетьманщини. Українська козацька еліта була вимушена пристосовуватись до нових суспільно-політичних обставин, усіма можливими способами доводити власні соціальні та майнові права. Частині колишньої старшини вдалося досягти успіху у цій справі завдяки військовій чи цивільній службі, інші обирали шлях документального підтвердження свого шляхетного походження. Попри все, значення такого процесу виходить далеко за рамки буденного доведення представниками колишньої козацької старшини свого соціального статусу. Інтеграція у російське дворянство для козацької еліти стало каталізатором зростання національної свідомості, підвищення інтересу до історії та культури свого народу. Невипадково саме вихідці із козацьких родів у ХІХ – на початку ХХ ст. склали основу української інтелігенції.

Список використаних джерел

1. Барабаш Н. О. Рід Білозерських і культурний світ України ХІХ – початку ХХ століть / Н. О. Барабаш. – К.: «Стилос», 2007. – 264 с.
2. Герасименко Н. О. До історії дворянства роду Лазаревських / Н. О. Герасименко // Український історичний журнал. – 2006. – № 5. – С. 199-206.
3. Голубчик Г. Д. Рід Марковичів-Маркевичів у культурно-громадському житті України: «нова сімейна історія»: дис. ...канд. іст. наук: 07.00.06 / Голубчик Ганна Данилівна. – Дніропетровськ, 2003. – 209 с.
4. Державний архів Чернігівської області. – Ф. 127. – Оп. 2а. – Спр. 2470.
5. Дорошенко Д. Гетьман Петро Дорошенко: Огляд його життя та політичної діяльності / Д. Дорошенко. – Нью-Йорк: УВАН, 1985. – 704 с.
6. Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. 14. – Спр. 4741.
7. ІР НБУВ. – Ф. 14. – Спр. 4744.

8. Кривошея В. «Білі плями» історії козацької старшини Гетьманщини // Покликання. Збірник праць на пошану професора о. Юрія Мицика – К.: Ін-тут історії України НАН України, 2009. – С.144-171.
9. Кривошея В.В. Козацька еліта Гетьманщини / В. В. Кривошея. – К.: ІПіЕНД ім. Кураса НАН України, 2008. – 452 с.
10. Кривошея В.В. Неурядова старшина Гетьманщини / Кривошея В.В., Кривошея І. І., Кривошея О.В. – К.: «Стилос», 2009. – 432 с.
11. Мицик Ю. Михайло Дорошенко / Ю. Мицик // Україна в минулому. – Київ – Львів, 1994. – Вип. 5. – С. 156–170.
12. Модзалевский В. Малороссийский родословник. Том. 1. А-Д. / В. Модзалевский. – К.: Типография Т-ва Г. Л. Фронкевича, 1908. – 519 с.
13. Російський державний історичний архів. – Ф. 1343. – Оп. 20. – Спр. 3110.
14. Російський державний історичний архів. – Ф. 1343. – Оп. 20. – Спр. 3122.
15. Руденко А. С. «Родове гніздо» як фактор збереження сімейних традицій (до історії роду Дорошенків) / А. С. Руденко // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 31. – С. 45-50.
16. Смолій В. Петро Дорошенко. Політичний портрет: наукове видання / В. Смолій, В. Степанков. – К.: Темпора, 2011. – 632 с.

Rudenko A/

COSSACK FAMILY OF DOROSENKOS TOWARDS RUSSIAN NOBILITY (XVIII-XIX CENTURIES)

This article devoted to the process of obtaining members of the Cossack family Doroshenko status of the Russian nobility. The author analyzes the main aspects of the integration of members of this famous family of the Russian aristocracy.

Key words: *the Doroshenkos, family history, the Cossack starshyna, nobility.*